

บทที่ 3

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบโฮมสเตย์

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ทำการรวบรวมแนวความคิดที่เกี่ยวข้องและสามารถนำมาเป็นแนวทางในการศึกษา ประกอบด้วย แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ การมีส่วนร่วมของชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยว และแนวความคิดเกี่ยวกับศักยภาพในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว จากแนวความคิดที่หลากหลายดังกล่าว ได้ส่งผลให้ผู้วิจัยมองเห็นประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับได้อย่างครบถ้วนมากยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน จึงใคร่ขอนำเสนอรายละเอียดของแนวความคิดต่าง ๆ ตามลำดับดังนี้คือ

3.1 แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism Development)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้กล่าวว่า การจัดการการท่องเที่ยวมีพัฒนาการมาโดยตลอด จนถึงปัจจุบันนี้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้เกิดแนวคิดใหม่ ที่เป็นการดำเนินงานภายใต้ความตระหนักในความสำคัญของสิ่งแวดล้อม และแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) หรือหมายถึงการวางแผนพัฒนาที่คำนึงถึงขีดความสามารถของคุณภาพสิ่งแวดล้อม ที่ตระหนักถึงข้อจำกัดของทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมที่จะใช้ประโยชน์ในการพัฒนาควบคู่กับการควบคุมป้องกัน และติดตามผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นที่เกี่ยวข้อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาแบบยั่งยืน ที่จำเป็นต้องมีการประสานประโยชน์เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมตลอดจนวัฒนธรรม ที่แต่เดิมมุ่งเน้นการท่องเที่ยวในลักษณะการล่องแพ การเดินป่า ทัวร์ดำน้ำ ฯลฯ แต่ในปัจจุบันนี้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบโฮมสเตย์คือการท่องเที่ยวแบบค้างคืนในหมู่บ้าน กำลังมีบทบาทสำคัญเพิ่มขึ้น

จากรายละเอียดข้างต้น จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบโฮมสเตย์ เป็นการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นตามแนวคิดใหม่ เป็นการดำเนินงานภายใต้ความตระหนักในความสำคัญของสิ่งแวดล้อม และแนวความคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งหมายถึงการวางแผนพัฒนาที่คำนึงถึงขีดความสามารถของคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยตระหนักถึงข้อจำกัดของทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมที่จะใช้ประโยชน์ในการพัฒนาควบคู่กับการควบคุมป้องกัน และติดตามผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดและยั่งยืนนาน รวมทั้งก่อประโยชน์กระจายต่อ

สังคมส่วนรวม และมีการป้องกันมลภาวะที่อาจจะเกิดขึ้น นอกจากนี้ยังได้มีนักวิชาการอีกหลายท่าน ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับแนวความคิดการพัฒนาแบบอย่างยั่งยืนดังนี้

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ได้สรุปว่าองค์ประกอบของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน มี 6 ประการเช่นกัน คือองค์ประกอบ 1) การพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว 2) การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว 3) การพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยว 4) ด้านการพัฒนาการตลาดท่องเที่ยว 5) การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และ 6) การพัฒนาจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2539) ได้กล่าวว่า แนวทางการสร้างกรอบนโยบายและแนวทางปฏิบัติเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน มี 8 ประการด้วยกัน คือ 1) มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวในประเทศก่อน 2) ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการต่าง ๆ ที่จะมามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ 3) ต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับทุกๆ ด้านของจำนวนนักท่องเที่ยว ตัวสถานที่ท่องเที่ยว ชุมชน และสภาพแวดล้อมโดยรวม 4) มุ่งใช้วัสดุและผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น 5) เน้นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น โดยมุ่งประโยชน์ในระยะยาวของชุมชน 6) คุณค่าและสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมนั้นเป็นคุณค่าที่มีอยู่ในตัวเอง มีค่าเพียงพอที่จะเป็นแหล่งรองรับการท่องเที่ยวเท่านั้น ความอยู่รอดระยะยาวจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจละเลยได้ 7) การปรับตัวเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นสิ่งจำเป็น แต่ทั้งนี้ต้องไม่ขัดกับหลักการข้างต้นและ 8) ภาคธุรกิจการท่องเที่ยว องค์กรท้องถิ่น องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมและรัฐ มีหน้าที่ที่จะต้องทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาค และวางอยู่บนหลักการข้างต้น จากกรอบแนว 8 ประการข้างต้น จึงสามารถสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่สามารถตอบสนองผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยที่มีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวที่มีความหมายถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามสุนทรียภาพในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย

โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน (2540) ได้เสนอการจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ในคราวฝึกอบรมการสื่อความหมายทางธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้ว่า การพัฒนานั้นจะต้องมองการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่

1. การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวให้รองรับการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืน ภายใต้ขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่หรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงกายภาพและเชิงนิเวศวิทยา โดยไม่ก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
2. การจัดการด้านการตลาดอย่างยั่งยืน โดยให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวที่เหมาะสมและรักษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวและการบริการ

3. การจัดการด้านการบริการ ทั้งการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การบริการ สิ่งอำนวยความสะดวก ตลอดจนสื่อความหมายธรรมชาติ

4. คำเนื่งถึงและผลกัคคัณให้เกิคความยั้งยัันในการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น

คั้งนั้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั้งยัันในการศึกษาครั้งนี้ คืือ การใช้ประโยชน์ ร่วมกันระหว่่างบั้งจัยที่เกือหนุนให้เกิคการท่องเที๋ยวในชุมชนกับประชาชน ด้วยการจัดการในรูป แบบธุรกิจท่องเที๋ยวกายได้ความร่วมมืือร่วมใจด้วยการมีส่วนร่วมจากบุคคลภายในชุมชนและการ สนับสนุนจากภาครัฐหรือองคักรอื่นนอกชุมชน การท่องเที๋ยวนั้จะมุ่งเน้นจรรโลงและรักษาไว้ซึ่ง ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรรม ประเพณี และภูมิปัญญาของท้องถิ่น และที่สำคัญผลของธุรกิจ ท่องเที๋ยวสามารถอำนวยประโยชน์ด้านเศรษฐกิจให้แก่ประชาชนในชุมชน

3.2 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือนิยมเรียกการท่องเที่ยวแบบนี้ในอีกหลายแบบ เช่น การ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือการท่องเที่ยวธรรมชาติ ถือกำเนิดมาเมื่อไม่นานมานี้ รณกร ศิริกานนท์ (2541) ได้ให้ความหมายว่า เป็นการท่องเที่ยวไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณและสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทาง วัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาตินั้น ที่คล้ายกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2539) ที่ให้ ความหมายว่า เป็นการเดินทางไปยังสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์หรือการศึกษา ชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคน ในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ ทั้งนี้นักท่องเที่ยวมักจะแสวง หาประสบการณ์ที่ได้สัมผัสได้เรียนรู้ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของสังคมที่แตกต่างจากที่ตนอยู่และ แดกต่างกันไปในแต่ละท้องที่ ในขณะที่สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ให้ความหมายว่า เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์ เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่ เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้น ให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน คั้งนั้จากความหมาย ทั้งหมคจึ้งกล่าวได้ว่่า การ ท่องเที๋ยวเชิงนิเวศ คืือ มีแหล่งท่องเที๋ยวทางธรรมาชาติที่ชุมชนช่วยกันสร้างรอบคคิคาและความรับ รับผิดชอบในการอนุรักษ์ มีการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งถือเป็นองคัประกอบหลักของ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งนี้ รณกร ศิริกานนท์ (2541) ได้กล่าวว่่าการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรม การจัดการเชิงอนุรักษ์ในอุตสาหกรรมมีกิจกรรมค่อนข้างหลากหลายขึ้นอยู่กั้บ เป้าหมายของการ

ประกอบการว่าต้องการอะไรจากการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบไปด้วย การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่เน้นการขายธรรมชาติ เน้นการให้ความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ หรือมุ่งเน้นการสร้างตลาดทางการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม การสร้างกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้ชุมชนได้รับผลแห่งการกิจกรรมนั้นค่อนข้างหลากหลาย แต่ในทางตรงกันข้ามอาจมีผลกระทบจากการพัฒนาท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อันได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติอาจถูกทำลายหากควบคุมหรือจัดการท่องเที่ยวไม่ดี สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตของชุมชนอาจเปลี่ยนแปลง สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) จึงได้เสนอแนวทางไว้ว่า การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จำเป็นต้องกำหนดแผนการแก้ไข หรือแนวทางแก้ไขปัญหาไว้ให้ชัดเจน ในขณะที่ มิสรา สามารถ (2543) ได้เสนอขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ควรประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก คือ 1) องค์ประกอบด้านพื้นที่ ซึ่งมีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature-based) และมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco-system) ในพื้นที่ด้วย 2) องค์ประกอบด้านการจัดการ มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainably Managed) ที่มีความรับผิดชอบ ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อมการป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต 3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education-based) ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ (Learning Process) โดยให้มีการศึกษา (Education) เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์และความประทับใจ (Knowledge Experience and Appreciation) สร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง 4) องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation-based) โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่นเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ซึ่งรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิตและการได้รับผลตอบแทนเพื่อย้อนกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยว หากการท่องเที่ยวใดมีองค์ประกอบครบสมบูรณ์ทั้ง 4 ประการแล้วก็จัดได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดข้อใดข้อหนึ่งไปการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแหล่งนั้น ๆ ก็จะลดความสมบูรณ์ลงเป็นลำดับ

โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน (2540) ได้ให้ความเห็นว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนจะสร้างการยอมรับและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งนี้เพราะสามารถป้องกันปัญหาความขัดแย้ง หรือการต่อต้านจากชุมชนในภายหลัง สุดท้ายจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้าง

ความตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเท่ากับเป็นการช่วยส่งเสริมเรื่องการอนุรักษ์ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมส่วนรวม

พจนา สวนศรี (2541) ได้กล่าวถึงการบริหารจัดการและการจัดกิจกรรมของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าต้องมี ที่พัก อาหาร การเดินทาง กิจกรรม การให้ความรู้ การกำหนดราคา และ ผู้ให้ความช่วยเหลือด้านโครงการ ซึ่งคล้ายกับการศึกษาของสุทธิชัย ออบอุ้น (2541) แต่มีจุดแตกต่างที่ผู้วิจัยรายหลังนี้ให้ข้อเสนอแนะว่าควรมีการจัดการการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ด้วย

3.3 การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

ในอดีตที่ผ่านมาการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ในประเทศไทย รู้จักในชื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม (Agrotourism) ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ สวัสดิ์ อาสาสรรพกิจ (2540) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบเกษตรกรรมว่าเป็นความต้องการให้มีการกระจายรายได้ไปยังท้องถิ่นอย่างแท้จริง ด้วยการนำนักท่องเที่ยวเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชนภาคเกษตรกรรม และศึกษาหาประสบการณ์ความรู้ในขณะที่นักท่องเที่ยวจะได้ประโยชน์จากการเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนด้านเกษตรกรรม บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) เห็นว่าการท่องเที่ยวแบบนี้เป็นการจัดการ รูปแบบหนึ่งของธุรกิจที่พักแรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวเท่านั้น และมีความเห็นคล้ายกับผู้อื่นว่าปกติมักให้บริการแก่นักท่องเที่ยวที่ต้องการเรียนรู้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของพื้นที่บ้านอย่างไรก็ดีแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ปัจจุบันได้ปรับรูปแบบเพิ่มขึ้นกล่าวคือมีได้มีกรอบจำกัดอยู่เฉพาะชุมชนเกษตรกรรมเท่านั้น สามารถสร้างรูปแบบท่องเที่ยวดังกล่าวได้ในหลายพื้นที่ ดังเช่น พื้นที่ที่เป็นธรรมชาติดังปรากฏในอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก และพื้นที่ที่มีแหล่งโบราณสถาน ที่บ้านปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2542) นอกจากนี้ยังพบว่าในต่างประเทศการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์สามารถจัดได้ในเมืองได้เช่นกัน โดยที่แนวคิดของ โฮมสเตย์นี้ได้ถูกอธิบายให้มีขอบเขตความหมายกว้างมากกว่าการท่องเที่ยวในแหล่งเกษตรกรรม แต่พื้นฐานด้านวัตถุประสงค์ด้านการจัดการไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ การท่องเที่ยวนี้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยเน้นการจัดการเชิงธุรกิจในชุมชน ด้านการจัดการส่วนหนึ่งพบว่ามีความแตกต่างไปจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั่วไป คือ เจ้าของบ้านในแหล่งท่องเที่ยวจะจัดสรรห้องส่วนหนึ่งไว้ให้บริการที่พักแรมแก่นักท่องเที่ยว แต่รูปแบบของการพักผ่อนของนักท่องเที่ยวได้รับจะแตกต่างไปจากการพักผ่อนในโรงแรม รีสอร์ท หรือเกสต์เฮาส์ เพราะการพักอยู่กับเจ้าของบ้านนี้ทั้งสองฝ่ายคือทั้งเจ้าของบ้านและนักท่องเที่ยวต่างเปิดใจที่จะเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน นักท่องเที่ยวจะได้รับประสบการณ์แปลกใหม่ที่เป็นมิตร อยุ่อย่างไรก็ดี การรับนักท่องเที่ยวมาค้างคืน

ในบ้านนั้น นักท่องเที่ยวและเจ้าของบ้านหรือทั้งสองฝ่ายต้องมีความพึงพอใจและทราบรายละเอียดของกันและกันก่อน (ราไพพรรณ แก้วสุริยะ, 2541) อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์นี้ถือว่าการท่องเที่ยวที่ถูกพัฒนาไปสู่อีกรูปแบบหนึ่งที่ดำเนินการบนแนวคิดของการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ การท่องเที่ยวแบบนี้ สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม รูปแบบการท่องเที่ยวที่เน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณให้คุณค่าแก่วัฒนธรรมและระบบนิเวศในชุมชนได้มากกว่า โดยชุมชนจะมีบทบาทเกี่ยวข้องอย่างชัดเจนตั้งแต่การดำเนินกิจกรรม การควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยว การเตรียมข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยว ตลอดจนการพัฒนาชุมชนในที่สุด (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, มปป.)

จากเอกสารโครงการโฮมสเตย์ในประเทศฟิลิปปินส์ (ราไพพรรณ สุริยะ, มปป) ได้กล่าวถึงแนวคิดพื้นฐานของโครงการโฮมสเตย์ของกรมการท่องเที่ยว (Department of Tourism) แห่งประเทศฟิลิปปินส์ ไว้ว่า ปัจจุบันกำลังมุ่งไปสู่การจัดการทางเลือกของที่พักสำหรับคนฟิลิปปินส์และนักท่องเที่ยวต่างชาติโดยการจัดการบ้านพักส่วนตัวของชาวฟิลิปปินส์ในพื้นที่เฉพาะของประเทศ กรมการท่องเที่ยวจะจัดการท่องเที่ยวแบบประหยัดสำหรับตลาดภายในประเทศโดยผ่านโครงการโฮมสเตย์และโครงการอื่น ๆ โดยรวมแล้ว โครงการโฮมสเตย์จะขยายโอกาสสำหรับนักท่องเที่ยวในประเทศและต่างชาติที่มีงบประมาณจำกัด การเปิดบ้านในพื้นที่ซึ่งมีความต้องการที่พักในราคาเหมาะสมจะเป็นประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม พื้นที่ของโครงการ โฮมสเตย์จะถูกคัดเลือกจากพื้นฐานของความต้องการของนักท่องเที่ยว ความน่าสนใจ สิ่งอำนวยความสะดวก และเส้นทางเข้าถึงได้ง่ายและความสามารถของเจ้าของบ้านในการให้บริการพื้นฐานผ่านความเรียบง่ายและความเป็นมิตรที่มีต่อนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ในโครงการโฮมสเตย์ ได้กำหนดแนวทางการให้บริการที่มีต่อนักท่องเที่ยวรวมถึงที่พัก ราคาประหยัดและความเป็นเอกลักษณ์ของฟิลิปปินส์ บริการที่พักรจะถูกจัดให้พอเพียงกับมาตรฐานความเป็นอยู่ของการพักผ่อนทั่ว ๆ ไป ไม่ว่าจะเป็นความเงียบสงบ ไม่พลุกพล่าน ประหยัด สะอาด และเตียงนอนที่สะดวกสบายหรืออาหารพื้นเมืองดี ๆ ตามความต้องการของแขก ดังนั้นสิ่งที่ใช้ในการดึงดูดนักท่องเที่ยวอาจจะไม่ได้ขึ้นอยู่กับราคาค่าใช้จ่าย แต่เป็นเพราะเอกลักษณ์เฉพาะของการแบ่งปันบ้านส่วนตัวของชาวฟิลิปปินส์ ที่ประกอบไปด้วยความเป็นมิตร การมีวัฒนธรรม ความเป็นพื้นเมือง ความสะดวกควบคู่ไปกับความประหยัด

จากรายละเอียดดังกล่าวจะเห็นว่า การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อมในชุมชน ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมอื่น ๆ ของชุมชน และความเป็นกันเองหรือความเป็นมิตร สามารถนำมาใช้เป็นจุดขายด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบโฮมสเตย์ได้ เช่นเดียวกับการกล่าวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (มปป.) ที่ระบุถึงทรัพยากรของการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ว่าต้องประกอบไปด้วย

1. ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น

1.1 ด้านการตลาด ได้แก่ ประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชน หรือหมู่บ้านที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

1.2 สิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่

1) ที่พักและอาหาร จะจัดให้นักท่องเที่ยวได้พักค้างคืนในสถานที่ที่จัดไว้ในหมู่บ้านหรือภายในบ้านของชาวบ้าน โดยนักท่องเที่ยวจะร่วมกิจกรรมและวิถีชีวิตเดียวกับชาวบ้าน ตั้งแต่วัฒนธรรมการบริโภคอาหาร การพักผ่อนนอนหลับ จนถึงการทำมาหากิน

2) ศูนย์ข่าวสารการท่องเที่ยว ภายในหมู่บ้านทุกครัวเรือนจะสามารถให้ข้อมูลพื้นฐานทางการท่องเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวได้

3) ยานพาหนะ นักท่องเที่ยวจะใช้ยานพาหนะต่าง ๆ เช่นเดียวกับชาวบ้าน ยกเว้นกรณีจำเป็น เช่น การเดินทางมาและจากไปอาจจะต้องใช้ยานพาหนะที่รวดเร็วและสะดวกสบายมากกว่า

1.4 สิ่งดึงดูดเชิงจิตวิทยา ได้แก่ ธรรมชาติไมตรี การต้อนรับอย่างอบอุ่นตามแบบประเพณีของไทย

2. ทรัพยากรที่มุ่งเน้นการดำเนินการ ประกอบด้วย

2.1 การวางแผน และกำหนดกิจกรรม เช่น การเรียนรู้การทำอาหารไทย การเรียนรู้การทำเกษตรผสมผสาน การเรียนรู้กิจกรรมประจำวันของชาวบ้าน

2.2 ระบบขนส่ง เช่น การปรับสภาพภูมิทัศน์ภายในหมู่บ้านให้มีความงามอย่างธรรมชาติ ดูแลรักษาความสะอาดของถนนหนทางในหมู่บ้าน จัดระบบการคมนาคมระหว่างตัวเมืองกับหมู่บ้าน

2.3 เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น มีน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาด มีระบบประปาหรือไฟฟ้าที่มีความปลอดภัยในการบริโภค

2.4 ระบบสนับสนุนอุตสาหกรรม เช่น ที่ศูนย์อนามัย มีระบบรักษาความปลอดภัย มีแหล่งผลิตอาหารตามธรรมชาติของหมู่บ้าน

2.5 ระบบแรงงาน เช่น การฝึกอบรม และฝึกทักษะการบริการทำที่จำเป็น

2.6 เงินทุน การจัดการของโฮมสเตย์ไม่จำเป็นต้องใช้เงินทุนในการดำเนินการมากนัก การจัดหาหรือสร้างสิ่งแปลกปลอม ในวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่ไม่พึงกระทำในการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (มทท.) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบโฮมสเตย์ว่าเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวในชนบทซึ่งจะให้ผลประโยชน์อย่างมากขึ้นในอนาคต การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์นี้เป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ ที่ดำเนินการบนแนวคิดของการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ นอกเหนือจากลักษณะรูปธรรมด้านอื่น ๆ เช่น การดำเนินา เติบโต ฯลฯ การท่องเที่ยวโฮมสเตย์นี้สามารถตอบสนองความต้องการใหม่ ๆ ของนักท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ ให้คุณค่าแก่วัฒนธรรมและระบบนิเวศในชุมชนได้มากกว่า โดยชุมชนจะมีบทบาทเกี่ยวข้องอย่างชัดเจนตั้งแต่การดำเนินกิจกรรม การควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยว การเตรียมข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวจนถึงการพัฒนาชุมชนในที่สุดดังนั้นการจัดการจึงเป็นเรื่องที่ค่อนข้างซับซ้อน และพิจารณาได้ในหลายความหมาย เช่น

1. เป็นความคิดรวบยอด (Concept) ในการจัดการท่องเที่ยวแสดงให้เห็นผลได้ 2 ด้านพร้อม ๆ กัน คือ การปรับปรุงคุณภาพของสวัสดิการชุมชน และปรับปรุงสภาพแวดล้อมไปด้วย
2. เป็นปรากฏการณ์ (Phenomenon) ในการพัฒนาชนบทที่เป้าหมายเกิดจากปฏิกิริยาสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ เช่น ทรัพยากรบุคคล เทคโนโลยีและงบประมาณ
3. เป็นกลยุทธ์ (Strategy) การจัดทำแผนที่ที่ดีที่สุดเพื่อให้ผลประโยชน์ตกแก่สังคมมากที่สุด ด้วยความร่วมมือระหว่างชาวบ้าน นักท่องเที่ยว และความสอดคล้องของสิ่งแวดล้อม
4. เป็นวิชาการ (Discipline) เป็นที่รวมของสหวิชาการต่าง ๆ วิชาการด้านการจัดการท่องเที่ยวการจัดการทางตลาด วิชาการด้านภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และเกษตรศาสตร์ ซึ่งได้นำมาประยุกต์ใช้ประสานกัน

จากรายละเอียดทางแนวคิดทฤษฎี การท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบโฮมสเตย์ ที่ถูกกล่าวถึงทั้งหมดสามารถสรุปความหมายได้ว่า เป็นการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่นักท่องเที่ยวจะสามารถเข้าพักอาศัยค้างคืนในหมู่บ้านกับประชาชน โดยเจ้าของที่พักนั้นได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการต้อนรับนักท่องเที่ยว ภายใต้วัตถุประสงค์เจ้าของบ้านและนักท่องเที่ยวต้องการเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ซึ่งการรับนักท่องเที่ยวมาพักค้างคืนด้วยนั้นทั้งสองฝ่ายต้องพึงพอใจและยอมรับเงื่อนไขการเข้าพักระหว่างกันก่อน

3.4 การมีส่วนร่วมของชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยว

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการทำงานร่วมกับกลุ่ม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความร่วมมือ ร่วมใจ มีการประสานงาน และความรับผิดชอบ โดยที่ประชาชนต้องมีอิสรภาพในการเข้าร่วม สามารถที่จะมีส่วนร่วม และต้องมี

ความเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม ในส่วนของ World Health Organization (1981, อ้างใน ศรีปริญญา ฐปกระจำง, 2543) ได้เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ถือว่าเป็นรูปแบบที่แท้จริง จะต้องประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ 1) การวางแผน ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา 2) จัดอันดับความสำคัญ 3) ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร วิธีการติดตาม ประเมินผล 4) การตัดสินใจด้วยตนเอง และมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการและการบริหารการใช้ทรัพยากรร่วมกัน จึงถือได้ว่าการมีส่วนร่วมในความหมายนี้ ประชาชนจะมีพลังอำนาจในการเข้าร่วมกระบวนการชุมชนในการตัดสินใจจัดการเพื่อกำหนดเป้าหมายของชุมชนด้วยความสมัครใจ ส่วน Chapin (อ้างใน อากาศพันธ์ จันทรสว่าง, 2522) ได้จำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมไว้ 4 แบบ คือการมีส่วนร่วมประชุม (Attendance at Meetings) การมีส่วนร่วมออกเงิน (Financial Contribution) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ (Membership on Committees) และการมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ (Position of Leadership)

วรรณพร วนิชชานุกร (มปป) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นในนิเวศท้องถิ่น : การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ว่าการกำหนดให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น นับว่าเป็นโอกาสในการคืนอำนาจการจัดการทรัพยากรให้กับผู้เป็นเจ้าของ ดังนั้นคนในท้องถิ่นจึงควรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ นับตั้งแต่การท่องเที่ยวควรจะเป็นในลักษณะใด ชนิด และปริมาณของนักท่องเที่ยวที่ชุมชนต้องการ การกำหนดอัตราการขยายตัวที่สม่ำเสมอ ตลอดจนมีหน้าที่ควบคุมดูแลคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรให้อยู่ในสภาพที่ดีอยู่เสมอ ผลตอบแทนของชุมชนในท้องถิ่นเกิดจากการตกลงร่วมกันของแต่ละแห่งว่าควรเป็นในรูปแบบใด และสิ่งที่สำคัญคือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นี้ควรเป็นขนาดเล็กที่คนในท้องถิ่นเป็นเจ้าของในธุรกิจ และมีสิ่งที่ควรคำนึงถึงคือ 1) สิ่งอำนวยความสะดวกควรเป็นแบบธรรมชาติที่ไม่มีราคาแพงอย่างที่นักท่องเที่ยวแบบเก่า ๆ ต้องการ จึงไม่ต้องใช้เงินลงทุนสูงมาก 2) ธุรกิจที่คนในท้องถิ่นเป็นเจ้าของ และดำเนินการไม่จำเป็นต้องทำตามลักษณะของตะวันตกหรือนานาชาติ ควรใช้ผลผลิตที่ได้ในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นผลผลิตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้นจากการท่องเที่ยว แต่ยังคงช่วยลดการไหลออกของรายได้ อันเกิดจากการใช้แรงงานจากต่างประเทศที่มาดำเนินงานธุรกิจขนาดใหญ่ และเป็นของต่างประเทศอีกด้วย 3) ผลกำไรไม่ต้องส่งคืนกลับประเทศแม่

นอกจากนี้ สมชาย สนั่นเมือง (2541) และบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ยังได้กล่าวว่าทิศทางและแนวทางในการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นจะต้องมีการมุ่งไปสู่การร่วมมือในการใช้ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการรองรับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้มีความสมบูรณ์ครบถ้วน ได้แก่

1. ระดับนโยบาย จะต้องมีการหาทางให้สมาชิกในชุมชนทุกชุมชน ทุกคน ทุกระดับ รับทราบนโยบายการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

2. ระดับแผน จะต้องหาทางให้ชุมชนเข้าใจแบบแผนการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้ชัดเจน
ทุกระดับของแผน

3. ระดับปฏิบัติ ให้สมาชิกชุมชนกลุ่มต่าง ๆ ทุกชุมชนในเขตพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวศึกษา
แผนปฏิบัติ แนวทาง และวิธีการปฏิบัติให้เข้าใจ จนสามารถให้ความร่วมมือและปฏิบัติได้อย่าง
ถูกต้อง มีการแนะนำอย่างใกล้ชิดทุกขั้นตอนของการปฏิบัติ จนกว่าจะมั่นใจได้ว่าสมาชิกชุมชน
ทุกชุมชน ทุกคน ทุกระดับ ดำเนินการ ไปถูกต้องทิศทางแล้ว

4. มีการติดตามผล และให้การแนะนำอย่างต่อเนื่อง

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ได้ให้ความเห็นว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นต้องมาจาก
ความสมัครใจของชุมชน โดยเฉพาะการสมัครใจที่จะต้อนรับนักท่องเที่ยว เพราะการท่องเที่ยวที่
เข้ามาในชุมชนจะมีส่วนสร้างผลกระทบทั้งทางบวกหรือลบดังที่กล่าวแล้ว ดังนั้นจะเป็นผลดีอย่าง
ยิ่งหากชุมชนมีการประเมินศักยภาพการท่องเที่ยวว่ามีอุปทานทางการท่องเที่ยวเป็นเช่นไร

สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว นั้น สมชาย สนั่นเมือง (2541)
ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว นั้น มีส่วนสำคัญไม่น้อย ทั้งนี้ความ
เกี่ยวข้องหรือการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการท่องเที่ยวจะสามารถกำหนดได้ใน 2 ลักษณะ คือ

- ผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ คือ เกิดการสร้างแรงงาน
การพัฒนาอาชีพท่องเที่ยว เกิดระบบตลาด เกิดระบบผลิตวัตถุดิบ เป็นแหล่งรายได้ และครอบครัว
ในชุมชนจะมีรายได้เพิ่มขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม และผลประโยชน์ทางสังคม คือ เกิดการพัฒนา
ทางสร้างสรรค์ในสังคม การติดต่อที่มีรูปแบบมากขึ้น มีการสร้างสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบ
แก่ประชาชนในชุมชน ระบบสาธารณูปโภค และการบริการทางสังคม เช่น ความปลอดภัย และ
การมีระเบียบอิสระของสังคมจะได้รับการเอาใจใส่มากขึ้น

- ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นทั้งทางบวกและทางลบ ทางบวกคือ ผล
ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม และผลกระทบทางลบ คือ ความทรุดโทรมของสังคมที่เนื่อง
มาจากการจัดการไม่ดี โครงสร้างการบริหารชุมชนอาจเปลี่ยนแปลงไปเพราะสาเหตุในการจัดการ
ชุมชนไม่ดีเช่นกัน

ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์(2541) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับ
การทำแผนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบชุมชนมีส่วนร่วมไว้ว่า เน้นให้ชุมชนมีบทบาทสำคัญใน
การตัดสินใจว่าควรจะมีการพัฒนาส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ของตนหรือไม่ และจะ
ส่งเสริมด้วยวิธีการอย่างไร โดยชุมชนเป็นแกนสำคัญร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดูแลจัดการทั้ง
ด้านบริการและรักษาแหล่งท่องเที่ยว และให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดรูปแบบของการจัดการที่เหมาะสม
กับชุมชน และเป็นผู้นำแผนการจัดการดังกล่าวไปดำเนินการ โดยมีนักวิชาการด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็น

นักวางแผนในทีมเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำด้านวิชาการและติดต่อประสานงาน เพื่อให้เกิดการวางแผนเกิดเป็นรูปธรรมและบรรลุตามเจตนารมณ์ดังกล่าว การวางแผนจะใช้วิธีการสำรวจและประเมินผลโดยชุมชน (Participatory Rural Appraisal, PRA) และวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลัก โดยจะต้องชี้แจงถึงแผนการปฏิบัติงานของโครงการให้แก่ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงชาวบ้านผู้จะให้ข้อมูลควรได้ทราบรายละเอียดในสิ่งที่ต้องการด้วย เมื่อทุกคนมีความเข้าใจตรงกันแล้ว จะส่งผลลัพธ์ให้ข้อมูลที่ได้มา มีความถูกต้องชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การทอ้งเที่ยวเชิงอนุรักษ์ควรประกอบด้วยสาระสำคัญดังนี้คือ

- 1) การทอ้งเที่ยวเชิงอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับพื้นที่ธรรมชาติ และอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดีและวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย โดยจะมุ่งเน้นที่คุณค่าของธรรมชาติ หรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งทอ้งเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว ไม่ใช่เน้นที่การเสริมแต่งหรือการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ
- 2) การทอ้งเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นการทอ้งเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติระบบนิเวศ และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเป็นการทอ้งเที่ยวที่ยั่งยืน ไม่ทำลายและทำให้สิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติเสื่อมโทรม
- 3) การทอ้งเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นให้นักทอ้งเที่ยวได้สัมผัส เรียนรู้ หรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยตรง และเปิดโอกาสให้นักทอ้งเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมธรรมชาติและเสริมสร้างจรรยาบรรณด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบวกด้วย
- 4) การทอ้งเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องเป็นการทอ้งเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและ การอนุรักษ์ธรรมชาติ และเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม

จากที่กล่าวถึงแล้วว่าการจัดการทอ้งเที่ยวเชิงนิเวศต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) ได้สรุปเป็นหลักการไว้ว่า การจัดการทอ้งเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถตอบสนองและพัฒนาสู่กระบวนการพัฒนาสังคมแบบยั่งยืนได้ ภายใต้มิติ 1) ด้านสิ่งแวดล้อม 2) ด้านการเมือง 3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม 4) ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเชื่อได้ว่าจะเป็นหนทางหนึ่งในการสร้างพลังความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากร รวมทั้งการพัฒนาไปสู่แนวทางที่ยั่งยืนประสานคู่ไปกับแนวทางการพัฒนาในกระแสโลก (พจนานา สวนศรี, 2541) อย่างไรก็ตาม การจัดการด้านสิ่งแวดล้อมนั้นสาระสำคัญที่ต้องคำนึงถึงคือระบบนิเวศ เนื่องจากการจัดการทอ้งเที่ยวโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมนี้ถือเป็นการพัฒนาชนบทในอีกรูปแบบหนึ่ง หากนำแนวคิดของ มอส. ที่ได้กล่าวถึงการพัฒนาภายใต้มิติต่าง ๆ ข้างต้น ร่วมกับคำอธิบายของมนัส สุวรรณ (2538) ที่เกี่ยวกับการพัฒนาชนบทเชิงนิเวศที่ว่า การพัฒนาชนบทนั้นน่าจะประสบผลมากที่สุด ถ้าหากกระบวนการพัฒนาเป็นกระบวนการที่ให้

ความสำคัญแก่ศักยภาพเชิงนิเวศวิทยาของระบบนิเวศชนบทให้มากที่สุด เพราะศักยภาพแห่งการพัฒนาที่กล่าวถึงนั้นคือ องค์ประกอบภายในชนบท และองค์ประกอบภายนอกชนบทจริงๆ แล้วน่าจะเป็นสิ่งเดียวกันเพราะมีเป้าหมายเดียวกันคือ ความอยู่ดีและกินดีของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบโฮมสเตย์เป็นการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศที่ยั่งยืน และการส่งเสริมให้ชมรมมีสภาพความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจและสังคมดีขึ้น

โดยสรุป การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายความว่า การพัฒนาความสามารถหรือศักยภาพของประชาชนต่อการดูแลและจัดการกับทรัพยากรที่มีในชุมชน ตลอดจนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ของตนด้วย

3.5 แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

ความเหมาะสมของพื้นที่ที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้นั้น ศูนย์วิจัยป่าไม้ (2541) ได้กล่าวไว้ว่า พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเป็นพื้นที่ธรรมชาติที่มีจุดดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวที่มีคุณค่าความเป็นธรรมชาติในตัวของมันเอง การจัดการใด ๆ ในพื้นที่จะมุ่งเน้นเฉพาะการให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสหรือการเข้าถึงธรรมชาติมากขึ้น เสริมสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์และจรรยาบรรณด้านการอนุรักษ์และจรรยาบรรณด้านการท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวมีความรับผิดชอบในการรักษาสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ไม่ทำลายหรือทำให้ทรัพยากรเสื่อมโทรม รวมถึงการส่งเสริมให้ชาวบ้านท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มนัส สุวรรณ (2538) ได้กล่าวว่า ต้องประเมินองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวอย่างน้อย 4 ประการ คือ

1. ความปรารถนาของผู้เที่ยว ต้องประเมินความต้องการในประเภทและการบริหารการท่องเที่ยวของคนส่วนใหญ่ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ลักษณะของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจะมีจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวได้แตกต่างกัน เช่น แหล่งท่องเที่ยวที่เน้นความเป็นธรรมชาติจะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวชาวไทยได้ดีกว่าชาวต่างประเทศ ส่วนแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ สิ่งก่อสร้างทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น สามารถใช้เป็นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติได้ดี

2. ความสามารถในการให้บริการของนักท่องเที่ยว ความสามารถด้านนี้มีขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือ การกำหนดค่าธรรมเนียมหรือค่าใช้จ่ายหรือค่าบริการที่สมเหตุสมผล การตั้งค่าธรรมเนียมการใช้หรือค่าบริการที่สูง จะทำให้นักท่องเที่ยวหันไปสนใจแหล่งท่องเที่ยวอื่นที่มีอัตราค่าบริการที่ต่ำกว่าได้ เป็นต้น

3. ความสะดวกในการเดินทางและการเข้าถึง แหล่งท่องเที่ยวใดที่ตั้งอยู่ไกลเกินไปถึงแม้การคมนาคมจะสะดวก หรือสถานที่ท่องเที่ยวที่ตั้งอยู่ใกล้แต่มีความยากลำบากในการเข้าถึง ย่อมมีส่วนทำให้ผู้ท่องเที่ยวเกิดความท้อแท้ที่จะไปใช้บริการได้ง่าย อย่างไรก็ตามสถานที่เช่นว่านั้นอาจจะเหมาะสมกับนักท่องเที่ยวที่นิยมการผจญภัย หรือต้องการความท้าทาย

4. ความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ ซึ่งสามารถพิจารณาออกเป็น 3 ประเด็น คือ 1) ความสามารถที่จะรับได้เชิงกายภาพ คือแหล่งท่องเที่ยวมีสภาพทางกายภาพที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวตามความประสงค์ 2) ความสามารถที่จะรับได้ทางสังคม คือ สถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกของสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งสถานที่ท่องเที่ยวในแต่ละลักษณะจะมีข้อจำกัดที่แตกต่างกันไป และ 3) ความสามารถที่จะรับได้เชิงนิเวศ คือสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติในและบริเวณใกล้เคียงกับสถานที่ที่จะรับได้ต่อการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาที่เกิดจากการพัฒนาสถานที่ดังกล่าวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะการพัฒนาสถานที่ใดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอาจต้องมีการสูญเสียทรัพยากรบ้างไม่มากก็น้อย แต่ก็ต้องมีความคุ้มค่ากับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ซึ่งก็สอดคล้องกับงานวิจัยของ มนัส สุวรรณ และคณะ (2541) ที่ได้กล่าวถึงการจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ดีต้องคำนึงถึงขีดความสามารถการรองรับการท่องเที่ยว(Carrying Capacity) คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้ความเติบโต ไม่ก่อให้เกิดความสูญเสียต่อด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสังคมมากเกินไป และได้มีนักวิชาการเสนอแนวทางการจัดการขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวไว้หลาย ๆ แนวทางดังนี้

1. แนวทางที่อิงสิ่งแวดล้อม (An environmentally based perspective)เสนอว่าการจัดการขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับการรักษาสมดุลระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพกับประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว โดยให้มีการกำหนดสถานะของแหล่งท่องเที่ยวที่น่าปรารถนาไว้ล่วงหน้า เพื่อใช้เป็นเกณฑ์สำหรับประเมินผลกระทบของการท่องเที่ยว

2. แนวทางที่อิงการตลาด (A market-driven approach) เมื่อจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นจนถึงระดับที่ไม่สามารถรองรับได้ จะส่งผลให้ความปรารถนาของนักท่องเที่ยวมีความต้องการหรืออุปสงค์ทางการตลาดที่ลดลง จึงต้องมีมาตรการเพื่อนำมาแก้ไขสถานการณ์ดังกล่าวได้ อาจจะเป็นรูปแบบของการขยายการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว หรือการจำกัดกิจกรรมการท่องเที่ยวลงก็ได้

3. แนวทางที่อิงชุมชน (A community-based perspective) มุ่งเน้นที่ความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวของชุมชนก่อนที่ชุมชนบริเวณดังกล่าวจะรู้สึกถึงผลกระทบทางลบที่เกิดขึ้น การจัดการขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวตามแนวทางนี้จำเป็นต้องอาศัยการสร้างความเห็นพ้องกันระหว่างทุกฝ่ายในชุมชน เช่น ผู้อาศัย หน่วยงานราชการและเอกชน เพื่อกำหนด

สภาวะที่พึงปรารถนาของแหล่งท่องเที่ยว และวิธีการจัดการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับเป้าหมายที่กำหนดร่วมกัน

ทั้งสามแนวทางแม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในรายละเอียด แต่ทุกแนวทางล้วนแล้วแต่ยึดถือข้อตกลงสำคัญ 4 ประการ คือ

- 1) การท่องเที่ยวเป็นตัวเร่งรื้อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและก่อให้เกิดทั้งผลประโยชน์และผลเสียทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
- 2) สภาวะที่พึงปรารถนาของแหล่งท่องเที่ยว เป็นสิ่งที่สามารถกำหนดได้ และหากสภาวะนี้ถูกทำลาย การท่องเที่ยวก็ไม่อาจคงอยู่ต่อไปได้
- 3) สภาวะที่พึงปรารถนานี้มิได้คงที่ตายตัว แต่อาจแปรเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ ขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น รวมทั้งความเข้าใจเกี่ยวกับอิทธิพลของการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพของท้องถิ่น
- 4) สามารถกำหนดและดำเนินกลยุทธ์การจัดการ เพื่อควบคุมอัตราและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการท่องเที่ยวได้ เพื่อรักษาไว้ซึ่งสภาวะที่พึงปรารถนาไว้

นอกจากแนวทางทั้งสามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น Williams & Gill (1994 อ้างใน มนัส สุวรรณ และคณะ, 2541) ยังได้เสนอแนวคิดใหม่ของการจัดการขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว คือ การจัดการเชิงระบบ หมายถึง สภาวะที่พึงปรารถนา ซึ่งสามารถตอบสนองเป้าหมายของแหล่งท่องเที่ยวได้ดีที่สุด แม้ว่าทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมจะเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวก็ตามแต่ทรัพยากรเหล่านั้นมิได้เป็นตัวกำหนดขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว แต่หากเป็นเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการจัดการที่กำหนดโดยชุมชนนั้นเอง คำนึงถึงถึงความคงที่ของอัตราความเติบโตทางประชากร ได้แก่ ระดับการอพยพเข้า-ออก โครงสร้างทางอายุ-เพศ ฉะนั้นหากเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป คำนึงชีวิตก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการตรวจสอบกันอย่างสม่ำเสมอ

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) เห็นว่าองค์ประกอบหลังนี้เป็นประเด็นที่ต้องคำนึงกันมาก เพราะเคยก่อความเสียหายต่อทรัพยากรท่องเที่ยวมาแล้ว

สำหรับ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ที่ได้กล่าวถึงการบริการที่ต้องคำนึงถึงเพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยว เจาะจงที่สำคัญ คือ 1) การบริการที่พัก/อาหาร ได้แก่ โรงแรมและบังกะโล บ้านพักรับรองในเขตอุทยานแห่งชาติของกรมป่าไม้ ที่พักของทางราชการ ที่พักในบ้าน (Homestay) 2) บริการนำเที่ยว/

มักคุกเทศก์ พบว่า ปัจจุบันยังขาดมาตรฐานและทิศทางในการดำเนินงาน ซึ่งผู้ให้บริการต้องการคำแนะนำที่ถูกต้องและการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังขาดมัคคุเทศก์เฉพาะที่สามารถให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวได้อย่างละเอียดชัดเจน ควรมีเอกสารข้อมูลก่อนการเดินทาง การแนะนำการปฏิบัติตัวระหว่างเดินทาง และจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการเดินทาง และอีกประการหนึ่งคือ นักท่องเที่ยวขาดความเข้าใจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แหล่งท่องเที่ยวขาดการดูแลเอาใจใส่ และถูกทำลายหรือทำให้เสื่อมโทรม ปัญหาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเป็นปัญหาคำคัญที่ผู้ประกอบการไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ด้านการรักษาความสะอาด การส่งเสียงดัง การไม่เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น

จากแนวคิดทฤษฎีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงสรุปได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบโฮมสเตย์นั้น หากมีการจัดการที่ดีย่อมนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้อย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะการจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ประชาชนในท้องถิ่นต่างได้รับประโยชน์ด้วยกันทั้งสิ้นภายใต้การจัดการระบบการตลาด การบริหารการท่องเที่ยวโดยชุมชนเองและในขณะเดียวกันสามารถปลูกจิตสำนึกให้แก่นักท่องเที่ยวให้เกิดความรู้สึที่ดีต่อการอนุรักษ์บำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยวโดยการปฏิบัติให้อยู่กรอบ กฎเกณฑ์ และเงื่อนไขของชุมชน ซึ่งกฎเกณฑ์เงื่อนไขต่าง ๆ การตลาด และการบริหารจัดการที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนนั้น จะเกิดขึ้นได้ด้วยความร่วมมือกันระหว่างบุคลากรในชุมชน อาศัยการประสานความร่วมมือในลักษณะของเครือข่ายภายนอกชุมชน ทั้งในองค์กรเอกชนหรือหน่วยงานราชการ อย่างไรก็ตามการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนจะเกิดความสมบูรณ์ได้ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจ ความเป็นผู้นำ อาศัยทรัพยากรที่เหมาะสมที่มุ่งใจให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยว ปัจจัยที่เหมาะสมประกอบด้วยความสามารถในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ความสะดวกในการเดินทางหรือการเข้าท่องเที่ยว และความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ ทั้งหมดคือศักยภาพของชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งจะถูกใช้เป็นกรอบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

3.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิไลภรณ์ ชันติสิทธิ์ (2541) ได้ทำการศึกษาทัศนนะของเกษตรกรต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต บ้านแม่สาใหม่ ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ทัศนนะของเกษตรกรเกี่ยวกับแนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มีอยู่ 5 องค์ประกอบคือ ด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางศิลปวัฒนธรรม เชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์ของชุมชน เชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อศึกษาสิ่งแวดล้อม และเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เกษตรกรส่วนใหญ่เห็นด้วยกับ

แนวคิด โดยเกษตรกรต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เพื่อเกิดพลังและจิตสำนึกในการปกป้องฟื้นฟูทรัพยากรทางการท่องเที่ยวให้คงอยู่อย่างสมบูรณ์ เกษตรกรควรได้รับการฝึกอบรมให้มีความรู้และทักษะในการผลิตของที่ระลึก ที่เป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนของตนเอง และเกษตรกรเห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีผลทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้นซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดรายได้เสริม นอกเหนือจากรายได้หลัก อย่างไรก็ตามจากการศึกษาดังกล่าว พบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ ขาดการสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่องของรัฐบาลและผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเกษตรกรเสนอแนะว่าควรมีการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค การคมนาคม การประชาสัมพันธ์ การจัดการผลประโยชน์ของชุมชนและการรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว

สุทธิชัย อบอุ่น (2541) ได้ทำการศึกษาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ พบว่า ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวมีกลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญกับการบริการและการสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยวมากกว่า การให้ความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวแก่ประชาชนในท้องถิ่น ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยส่วนชุมชน และปัจจัยด้านสถานการณ์แวดล้อม และพบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีการบริหารและการมีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายทางการท่องเที่ยวกับชุมชนและรัฐ จะมีศักยภาพมากกว่ากลุ่มที่ไม่มีความรู้ ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ขาดการบริหาร ขาดการวางแผนรองรับการท่องเที่ยวและไม่ได้มีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายทางการท่องเที่ยวทั้งจากชุมชนและรัฐ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน ควรที่จะให้การส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองด้วยเพราะคนส่วนใหญ่จะรักและหวงแหนภูมิปัญญาของคนมาก พยายามรักษาทรัพยากรที่มี อนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนให้มากที่สุด แต่ในขณะนี้ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คือขาดการสนับสนุนอย่างจริงจังและความต่อเนื่องของรัฐบาลและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ฉะนั้นเพื่อให้การพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ควรที่จะให้การฝึกอบรม ให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนในพื้นที่ให้มากขึ้น เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน เน้นการดูแลรักษาสถานการณ์แวดล้อมให้ดี จัดให้มีการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค การคมนาคม การประชาสัมพันธ์ รวมถึงการจัดการผลประโยชน์ของชุมชน และการรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวให้มากขึ้น

อรวรรณ พันธุ์เนตร (2541) ได้ทำการประเมินความต้องการมีส่วนร่วมและความต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวของประชาชน กรณีบ้านหาดไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย พบว่า ประชาชนในชุมชนมีทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยวและมีความต้องการให้หมู่บ้านได้รับการพัฒนาในระดับสูง จึงประสงค์ที่ต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาหาดจับปลาบึก อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ปรากฏว่าประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนมีความต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยส่วนบุคคล (ระยะเวลาที่อยู่อาศัย) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (ประโยชน์ที่ได้รับ) และปัจจัยด้านจิตวิทยา (ทัศนคติ) แต่ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษา และประชาชนในชุมชนยังต้องการให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยส่วนบุคคล (ระดับการศึกษาและภูมิลำเนา) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (อาชีพ และรายได้จากแหล่งจับปลาบึก) แต่ขึ้นอยู่กับภูมิลำเนาของประชาชน

ธวัชชัย รัตนช้อน (2542) ได้ทำการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนที่สูง พบว่า ชุมชนได้ใช้กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อเป็นเครื่องมือในการรักษาระบบนิเวศและรักษาทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งเพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนมากกว่าการดำเนินการท่องเที่ยวเพื่อแสวงหารายได้เพียงอย่างเดียว ในชุมชนได้มีการจัดการองค์กรโดยใช้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติและความเป็นพี่น้องผสมผสานกับระบบการจัดการธุรกิจที่มีการกำหนดโครงสร้าง หน้าที่ และการแบ่งงานกันทำ ซึ่งก่อให้เกิดความรับผิดชอบ เมื่อมีรายได้จะมีการจัดสรรผลประโยชน์ครอบคลุมทั้งระดับครัวเรือน ระดับกลุ่ม และระดับชุมชนใน สัดส่วนที่ยอมรับได้ในทุกกลุ่ม คือ ร้อยละ 80 15 และ 5 ตามลำดับ ส่วนด้านศักยภาพของชุมชนนั้นแสดงออกในหลายด้าน คือ ด้านธรรมชาติ วัฒนธรรม และบุคลากรของชุมชนที่สามารถจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เป็นกิจกรรมทางเลือกสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจในลักษณะธุรกิจชุมชนพร้อมกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม เพื่อการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

นักวิจัยทางสังคมศาสตร์ รุ่นที่ 54 (2542) ได้ศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์การท่องเที่ยวจังหวัดเลย โดยมีข้อสรุปเกี่ยวกับองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อ (Responsibility) ในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ (Nature) เป็นหลัก มีการจัดการรักษาสิ่งแวดล้อม (Environment Management)

และให้การศึกษา (Education) แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ครอบคลุม ลักษณะพื้นฐานขององค์ประกอบหลัก (Key Elements) ที่มี 4 ประการ

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Naturebased Tourism)
 - เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับแหล่งธรรมชาติเป็นหลัก
 - มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
 - รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco-system) ในพื้นที่ของแหล่งนั้น
2. องค์ประกอบด้านการจัดการเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainable Management Tourism)
 - เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ
 - ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม
 - มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษและการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต
3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education-based Tourism)
 - เชื้อต่อกระบวนการเรียนรู้
 - มีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว
 - เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ และความประทับใจ
 - เป็นการสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนในท้องถิ่นและผู้ประกอบการ
4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation-based Tourism)
 - ดำเนินถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดทั้งกระบวนการ
 - ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น
 - ท้องถิ่นมีการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพโดยเริ่มจากรากหญ้าจนถึงการปกครองท้องถิ่น และอาจรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง

สร้อยสวัสดิ์ อาสาสมัครพกิจ (2542) ได้ทำการศึกษาเพื่อหาปัจจัยในการกำหนดความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบน พบว่า การกำหนดความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบนนั้น ทุกหน่วยที่เกี่ยวข้องเห็นว่ามีควมจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดให้มีขึ้นและบังคับใช้อย่างจริงจัง ผ่านกระบวนการทางกฎหมายและกระบวนการทางสังคมโดยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้ให้มีองค์กรที่เป็นกลางไม่มีส่วนได้เสียกับการดำเนินธุรกิจนั้น เป็นองค์กรตรวจสอบโดยเสนอให้เป็นสถาบันการศึกษาที่เชื่อถือได้ และปัจจัยที่กำหนดความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ 1) ความพร้อมขั้นพื้นฐานของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศ 2) ความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวในแต่ละองค์ประกอบหลัก ได้แก่ ด้านพื้นที่ ด้านการจัดการ ด้านกิจกรรม และด้านองค์กร

มิสรา สามารถ (2543) ได้ศึกษาวิจัย เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยได้เสนอรูปแบบขององค์กรที่ควรเข้ามาบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นมี 2 รูปแบบ คือ ให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้บริหารจัดการ และให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกับผู้แทนกลุ่มเป็นผู้บริหารจัดการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) การบริหารจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ ที่มาจากตัวแทนหลายกลุ่ม และมีคณะที่ปรึกษาให้ความช่วยเหลือแนะนำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเชิงวิชาการ สาขาต่าง ๆ เช่น กลุ่มพาหนะนำเที่ยว กลุ่มร้านอาหาร/ภัตตาคาร กลุ่มร้านค้าของที่ระลึกหรือผลิตภัณฑ์ของชุมชน กลุ่มเจ้าของที่พักค้างแรม (ได้แก่ โรงแรม บังกะโล Guesthouse หรือ Homestay) ซึ่งตัวแทนแต่ละกลุ่มจะช่วยเป็นสื่อกลางระหว่างภาครัฐ คณะกรรมการ และสมาชิกในชุมชนได้เป็นอย่างดีเพราะเชื่อว่าน่าจะสามารถประสานประโยชน์และความร่วมมือในการบริหารจัดการร่วมกับคณะที่ปรึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) การบริหารจัดการโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกับผู้แทนกลุ่ม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ได้แก่ เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) เป็นผู้บริหารจัดการร่วมกับตัวแทนกลุ่มกิจกรรมที่หลากหลายในพื้นที่และมีคณะที่ปรึกษาร่วมให้คำปรึกษาแนะนำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเชิงวิชาการ สาขาต่าง ๆ เช่นเดียวกับรูปแบบที่หนึ่ง ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะเป็นผู้ประสานให้กลุ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวทุกกลุ่มในพื้นที่ มีผู้แทนมาร่วมเป็นคณะกรรมการด้วย เพื่อการประสานประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นกับคณะที่ปรึกษา

สำหรับแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นรูปแบบที่ 1 หรือรูปแบบที่ 2 ควรที่จะมีมาตรการในการดำเนินงาน เพื่อให้การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเรื่องดังกล่าวของชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และตอบสนองวัตถุประสงค์ของการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้มากที่สุด ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

- 1) ควรจัดให้มีการประชุมในลักษณะของไตรภาคีหรือพหุภาคี ระหว่างคณะกรรมการคณะที่ปรึกษา และสมาชิกในชุมชนทุกกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง โดยให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น และร่วมกันตัดสินใจในประเด็นและปัญหาอุปสรรคที่เกี่ยวข้อง
- 2) ควรกำหนดอำนาจและบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายในคณะกรรมการ และกลุ่มที่เข้าร่วมให้ชัดเจน เพื่อร่วมมือกันดำเนินการกิจของชุมชนและสร้างจิตสำนึกให้ทุกคน
- 3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรเป็นแกนหลักในการจัดการประชุม และเชิญทุกฝ่ายเข้าร่วมประชุม กำหนดประเด็นการสนทนา ตลอดจนการใช้สถานที่ในการประชุมเพื่อการประสานความร่วมมือของชุมชนได้อย่างจริงจัง
- 4) ควรกำหนดระเบียบข้อบังคับที่ได้รับความเห็นชอบ จากภาครัฐระดับพื้นที่ไว้ให้ชัดเจนและเป็นทางการ เพื่อเป็นระเบียบแบบแผนต่อการปฏิบัติที่ทุกฝ่ายยึดถือร่วมกัน เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่ทำกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน
- 5) ควรมีการระดมทุนเพื่อร่วมกันจัดทำแต่ละกิจกรรมการท่องเที่ยว ในลักษณะของการร่วมหุ้น หรือเงินค่าสมาชิก เพื่อเป็นกองทุนในการดำเนินการ โดยกำหนดสัดส่วนในการแบ่งปันผลประโยชน์กันอย่างเป็นธรรมและโปร่งใส การระดมทุนสามารถดำเนินการได้ทั้งภายในและภายนอกชุมชนด้วย
- 6) ควรกำหนดแผนการพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนไว้ให้ชัดเจนเพื่อความเข้าใจตรงกัน
- 7) ควรให้มีการพัฒนาการเรียนรู้แก่สมาชิกในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นด้านความรู้ในแหล่งท่องเที่ยวของตนเองในเชิงประวัติศาสตร์ และเชิงธรรมชาติ เพื่อความเข้าใจถูกต้องและตรงกันอย่างทั่วถึง

จากผลงานการวิจัยที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือหรือการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน โดยเฉพาะการร่วมมือเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยว ให้เกิดการอนุรักษ์ ปกป้องและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หวงแหนให้คงอยู่คู่กับชุมชนตลอดไป จึงต้องอาศัยปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยส่วนชุมชน

และปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ประโยชน์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ชุมชนสามารถกระทำได้ภายใต้ความร่วมมือการจัดการท่องเที่ยวคือรายได้ ความร่วมมือ และความสามัคคีที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

3.7 บทวิเคราะห์

ผลการวิเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน และโฮมสเตย์พอประมวลได้ 3 ประการดังนี้ คือ องค์ประกอบ องค์ความรู้ และการนำไปใช้

3.7.1 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้น มีดังนี้

3.7.1.1 การใช้หลักการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย (Stakeholders) ในกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่จำเป็นต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการคิด ริเริ่ม ตัดสินใจ ดำเนินการ แบ่งปันผลประโยชน์ และติดตามประเมินผล ในแผนงาน โครงการและกิจกรรมที่จะทำหรือกำลังดำเนินการ ดำเนินการแล้วของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งในระดับองค์กรหมู่บ้าน ชุมชน องค์กรและสังคมที่เกี่ยวข้อง

3.7.1.2 ปัจจัยที่สำคัญต่าง ๆ จำเป็นต้องนำมาใช้เป็นส่วนประกอบการดำเนินการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เช่น ปัจจัยด้านสังคม กายภาพ ส่วนบุคคล และแนวคิดการดำเนินงาน ซึ่งเป็นต้นทุนสำคัญของการดำเนินธุรกิจแบบโฮมสเตย์

3.7.1.3 การจรรโลง และอนุรักษ์ไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่อาจจำเป็นต้องได้รับการคัดแปลงอย่างเหมาะสมในเชิงธุรกิจทั้งขนาดย่อยที่มีเครือข่ายเชื่อมโยงกัน แต่จะไม่ส่งผลกระทบต่อระบบกายภาพ ชีวภาพ และวิถีชีวิตของสังคม จนกลายเป็นปัญหาสืบเนื่องให้คนรุ่นหลังต้องมาแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

3.7.1.4 กระบวนการเรียนรู้ และถ่ายทอดของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งในภายในและระหว่างชุมชน โดยมีเนื้อหาการถ่ายทอดเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสังคม กายภาพ ส่วนบุคคล และแนวคิดดังกล่าวข้างต้น

3.7.2 องค์ความรู้ จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ อาจจำแนกได้เป็น 2 ประการ คือ

3.7.2.1 องค์ความรู้ระดับปฏิบัติการที่ชุมชนหนึ่ง โดยเฉพาะชุมชนบ้านห้วยอี ที่เป็นกรณีศึกษานี้ สามารถประยุกต์แนวคิดดังกล่าวข้างต้นไปสู่ภาคปฏิบัติในเชิงธุรกิจขนาดเล็ก และยังสามารถจรรโลงสภาพวิถีชีวิตทางสังคม ธรรมชาติ และระบบนิเวศให้ประสานกันอย่างสอดคล้อง

3.7.2.2 องค์ความรู้ระดับปรัชญา ที่ผู้ศึกษาสามารถทำความเข้าใจถึงแก่นแท้ของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่จำเป็นต้องอาศัยการจัดการมนุษย์ที่เหมาะสม โดยวิธีการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน และนอกระบบโรงเรียน เพื่อให้มนุษย์สามารถจัดการระบบสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม

และพึ่งพาซึ่งกันและกันอย่างลงตัวโดยไม่ทำลายกันและกัน คนรุ่นหลังยังสามารถใช้ประโยชน์
สืบเนื่องอย่างมีปัญญาและอุปสรรคน้อยที่สุด

การพัฒนาอย่างยั่งยืนดังกล่าว จำเป็นต้องได้รับการมีส่วนร่วมแทบทุกประการทั้ง
แนวคิด แรงกาย ศรัทธา และการบำรุงรักษา ซึ่งสามารถนำมาหลอมประยุกต์เข้ากับแนวคิดการ
จัดการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และแบบโฮมสเตย์ได้อย่างเหมาะสม

3.7.3 การนำไปใช้ (Implications) ไม่เพียงแต่ชุมชนห้วยฮี้เท่านั้นที่ได้้นำแนวคิดไป
ประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตในเผ่าของตน จนเกิดการยอมรับทั้งภายในและภายนอกชุมชน และกลายเป็น
เครือข่ายธุรกิจ จนในที่สุดพออนุมานได้ว่า ชุมชนบ้านห้วยฮี้อาจกลายเป็นต้นแบบของการจัดการ
ท่องเที่ยวประเภทนี้ได้และจะส่งผลทางอ้อมต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทั้งกายภาพ
ชีวภาพ วิถีชีวิต และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของสังคมไทยต่อไป